



ELÄKELÄISET ry
MONIKULTTUURINEN TOIMINTA

MUKANA VAIKUTTAMASSA
ERILAISET LÄHTÖKOHDAT
YSTÄVIÄ JA YHDESSÄOLOA
OIKEUDENMUKAISUUS
VANHUSPALVELUT
SOSIAALINEN ESTEETTÖMYYS
SOLIDARITY AND DIVERSITY
YHDENVERTAISUUS
ELÄMÄNEHTOJEN ERIARVOISUUS

MONINAISUUS JA YHDENVERTAISUUS

Opas vanhusneuvostoille

Tämä opas on kirjoitettu Eläkeläiset ry:n monikulttuurisen toiminnan kokemuksiin perustuen. Toimintaa tukee STEA Veikkauksen tuotoilla.

Eläkeläiset ry:n monikulttuurinen toiminta

Eva Rönkkö

Puh. 040 501 35 99

eva.ronkko@elakelaiset.fi

Julkaisutiedot

Taitto Tuomas Nikulin

Kuvitus Ene Rönkkö

Valokuva Martu Väisänen

ISBN 978-952-69173-0-6 (nid.)

ISBN 978-952-69173-1-3 (PDF)

Painopaikka Suomen Uusiokuori Oy, Somero, 2019

Tilaukset

Eläkeläiset ry

Mechelininkatu 20 A 1

00100 Helsinki

Puh. 020 743 3610

elakelaiset@elakelaiset.fi

www.elakelaiset.fi



ELÄKELÄISET ry
MONIKULTTUURINEN TOIMINTA

MONINAISUUS JA YHDENVERTAISUUS

Opas vanhusneuvostoille

Eva Rönkkö

Sisällys

1 Vanhusväestön kulttuurinen kirjo	6
1.1 Ulkomaalaistaustaiset iäkkäät	6
1.2 Kielelliset ja etniset vähemmistöt	7
1.3 Sukupuoli- ja seksuaalivähemmistöt	8
2 Vähemmistöt kunnallisissa asiakirjoissa	9
2.1 Hyvinvointikertomus	9
2.2 Ikääntymispoliittinen strategia	9
2.3 Kotouttamisohjelma	9
2.4 Yhdenvertaisuussuunnitelma	10
2.5 Valtavirtaistaminen	10
3 Yhdenvertaisuus ja tasa-arvo	11
3.1 Eriarvoisuus ja lähtökohtien erilaisuus	13
3.1.1 Elämänehtojen eriarvoisuus	13
3.1.2 Resurssien eriarvoisuus	14
3.1.3 Sosiaalinen eriarvoisuus	14
3.1.4 Lähtökohtien erilaisuus	15
3.1.5 Erilaisuuden ja eriarvoisuuden tunnistaminen	16
3.2 Yhdenvertaisuus palveluissa	17
3.3 Yhdenvertaisuus ja lait	18
4 Käytännön kokemuksia ja esimerkkejä	19
4.1 Muutoksia ulkomaalaistaustaisten iäkkäiden näkyvyyteen	19
4.2 Ohjausta palveluiden piiriin	19
4.3 Koulutusta palvelutalon henkilökunnalle	20
4.4 Sateenkaarisertifiointi	20
4.5 Iäkkäiden omaehtoista toimintaa ja voimaantumista	20
4.6 Neuvontaa kotiin romanivanhuksille	21
4.7 Kulttuurisensitiivistä muistineuvontaa	21
Liitteet	22
Tarkistuslista kunnille	22
Lausunto / Keravan kaupungin kotouttamisohjelmaan 2018–2021	23

Johdanto

Moninaisuus ja yhdenvertaisuus -oppaan tavoitteena on tuoda esiin ikääntyvän väestön moninaisuutta ja kulttuurista kirjoa. Julkaisu on tarkoitettu vanhusneuvostojen jäsenille ja vanhustyön ammattilaisille ikäihmisten yhdenvertaisuuden edistämiseksi ja lakisääteisten velvoitteiden toteuttamiseksi kunnallisissa palveluissa. Toivomme sen olevan työkalu vanhuspalveluiden epäkohtien löytämiseksi.

Ikäkkäät ihmiset eivät ole yhtenäinen ryhmä. Heidän joukossaan on muun muassa etniseltä taustaltaan, maailmankatsomukseltaan tai seksuaaliselta suuntautumiseltaan erilaisia ihmisiä. Oman lisänsä moninaisuudelle tuovat myös erilaiset rajoitteet ja vammat. Taustoista, tavoista tai toimintakyvystä tai muista lähtökohdista huolimatta kaikki ikäkkäät ovat yhdenvertaisia kuntalaisia.

Oppaassa tarkastellaan ikäihmisten yhdenvertaisuutta pääasiallisesti Suomeen muuttaneiden, ulkomaalais-taustaisten henkilöiden näkökulmasta. Eläkeläiset ry on omassa toiminnassaan tukenut vieraskielisiä ikäkkäitä vuodesta 2007 alkaen ja ollut monissa kunnissa tienraivaajana heidän edunvalvontaongelmiensa ratkaisemisessa. Aiheet ja esimerkit on kerätty Suomeen muuttaneiden ikäkkäiden edunvalvontatyöstä, mutta ne ovat yleistettävissä myös muihin vähemmistöryhmiin.

Suomessa tuli voimaan vuonna 2014 yhdenvertaisuuslaki. Lain tarkoitus on estää syrjintää iän, sukupuolen, vammaisuuden, terveydentilan, etnisen alkuperän, kansalaisuuden, kielen, uskonnon, vakaumuksen tai seksuaalisen suuntautumisen perusteella. Lisäksi laki veloit-

taa lisäämään yhdenvertaisuutta. Tässä oppaassa käsitellään lain jälkimmäistä tehtävää, yhdenvertaisuuden edistämistä. Yhdenvertaisuusvajetta tarkastellaan oppaassa avaamalla syitä, miksi ihmiset ovat eriarvoisessa asemassa.

Vanhusneuvostot ovat yksi tärkeimmistä ikäihmisten osallistumis- ja vaikutuskanavista. Se tarkoittaa, että vanhusneuvoston tehtävänä on edustaa ikäihmisten väestöpohjan koko kirjoa ja kantaa huolta myös niistä ryhmistä, joilla ei ole edunvalvontaan tarpeeksi resursseja tai omia kanavia. Vähemmistöön kuuluvilla ikäkkäillä on harvoin oma edustaja vanhusneuvostossa. Lisäksi he kuuluvat riskiryhmään syrjäytyä palveluista. Vanhuspalveluissa vähemmistöryhmät jäävät näkymättömiksi eikä niiden tarpeisiinsa kiinnitetä kunnan toimintaa ohjaavissa asiakirjoissa riittävästi huomiota.

Vanhusväestön moninaisuus on kirjattava lähtökohtaisesti vaikuttamistoimielimen työhön. Näin se koskee kaikkea, mitä vanhusneuvostoissa käsitellään ja päätetään. Moninaisuus tarkoittaa erilaisten vähemmistöryhmien tarpeiden huomioon ottamista kaikessa vanhusneuvostojen työssä. Vanhusneuvostoilla on oltava riittävästi tietoa vähemmistöön kuuluvista ikäkkäistä, jotta näiden ryhmien tarpeet olisivat luontevasti kaikissa päätöksissä mukana. Tämä opas on tukena vanhuspalveluiden syvemmän yhdenvertaisuuden kehittämisessä.

Helsingissä, 10.12.2018

Eva Rönkkö

Eläkeläiset ry:n monikulttuurisuustyön suunnittelija

1

Vanhusväestön kulttuurinen kirjo

Suomalainen vanhusväestö on moninaisempi, kuin ensisilmäyksellä voisi havaita. Kasvavan muuttoliikkeen lisäksi ikääntyvän väestön kirjoon vaikuttavat Suomen alkuperäiskansa saamelaiset, kielelliset ja etniset vähemmistöt, kuten ruotsinkieliset, romanit, tataarit, juutalaiset sekä seksuaali- ja sukupuolivähemmistöt. Vanhusväestön moninaisuutta lisäävät vielä erilaiset vammaisryhmät, kuten esimerkiksi viittomakieliset. Tässä oppaassa vanhusväestön moninaisuutta tarkastellaan lähinnä ulkomaalais- ja etnistaustaisten sekä hieman seksuaalivähemmistöjen näkökulmasta. Näitä ryhmiä kohdellaan edelleenkin eriarvoisesti ja jopa syrjivästi heidän taustansa takia. Laajemmin vanhusväestön moninaisuudesta ja haasteista palvelujen käyttämisessä voi lukea Oikeusministeriön selvityksestä Ikäihmisten moninaisuus näkyväksi. Selvitys vähemmistöihin kuuluvien ikääntyneiden henkilöiden kokemasta syrjinnästä sosiaali- ja terveystalvissa (2014).

1.1 Ulkomaalaistaustaiset iäkkäät

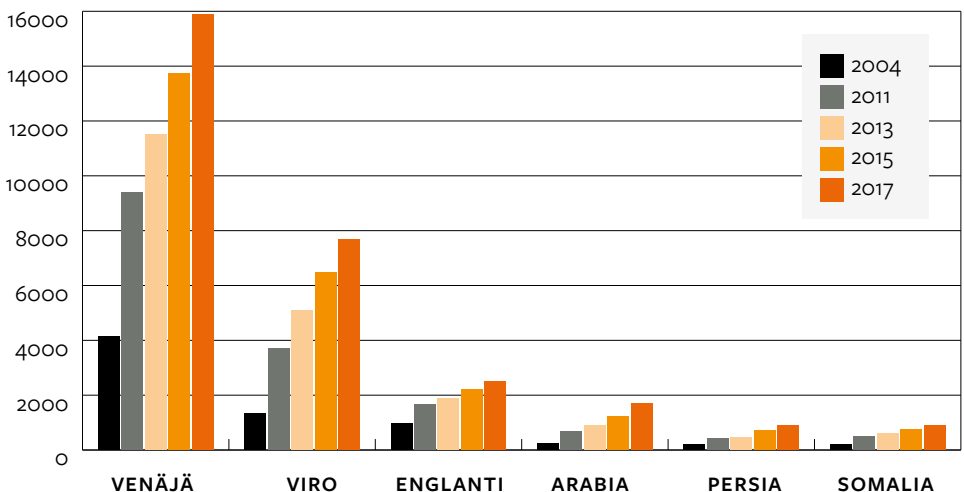
Kansainvälisesti tarkasteltuna Suomessa asuvien ikääntyneiden maahanmuuttajien määrä on vielä varsin pieni, mutta määrä kasvaa vuosi vuodelta. Tilastokeskuksen tietokannan mukaan yli 55-vuotiaiden vieraskielisten (kts. kapale 3.1.1) määrä kasvaa vuodessa noin 3 500 henkilöllä, ja se oli vuoden 2017 lopussa noin 45 000. Heistä yli puolet asuu pääkaupunkiseudulla. Vieraskielisiä 50–54-vuotiaita oli samana vuonna noin 21 800 henkeä, joten lähitulevaisuudessa heidän määränsä vanhuspalveluissa kasvaa entisestään.

Vanhusväestössä suurin Suomeen muuttaneiden ryhmä ovat inkerinsuomalaiset ja muut entisen Neuvostoliiton alueella asuneet. Eniten inkerinsuomalaisia tuli Suomeen 1990-luvulla. Heistä suurella osalla oli lapsuudessa kotikielenä suomi, mutta he asuivat myöhemmin venäjänkielisillä alueilla, jolloin äidinkieli saattoi unohtua. Paluumuuttajat puhuvat venäjää, mutta suuri osa myös

6 |

Vieraskielisten ikäihmisten lukumäärä kasvaa 3 500 hengellä vuodessa

Lähde: Tilastokeskus



kokeneet nuoruudessaan laajamittaista rasismia ja kokevat sitä yhä tänäkin päivänä. Lisää tietoa romani-ikäkkäistä saa Suomen Romaniyhdistyksestä: suomenromaniyhdistys.fi/?page_id=25#Bahtalo.

Iäkkäät saamelaiset

Saamelaiset ovat EU:n alueen ainoa alkuperäiskansa ja sen kielelliset ja kulttuuriset oikeudet on turvattu monella lailla (perustuslaki, saamen kielilaki, laki potilaan asemasta ja oikeuksista yms.). Historian kuluessa saamelaisia on pyritty sulauttamaan suomalaiseen yhteiskuntaan ja saamen kulttuuria sekä kieltä kohtaan on ollut vallalla negatiivisia asenteita. Kokemus syrjityksi tulemisesta saattaa vieläkin näkyä iäkkäiden saamelaisten varautuneessa tavassa kommunikoida.

Saamelaisten aseman vahvistamiseksi käynnistettiin toimenpideohjelma vuonna 2012. Selvityksen mukaan saamelaisten kielelliset oikeudet toteutuvat palveluissa kuitenkin huonosti. Omakielisiä palveluja ja kulttuurista ymmärrystä ei ole tarjolla iäkkäille riittävästi. Hoitotilanteissa ja muissa asiakaskontakteissa on tärkeä tiedostaa saamelaisten elämäntapa. Luonto on saamelaisille aineellisen ja henkisen kulttuurin perusta. Lisäksi yhteisöllisyys on perustavalaatuinen voimavara. Lisätietoa saamelaisista iäkkäistä saa SámiSoster ry yhdistyksestä.

www.sosiaalikallega.fi/hankkeet/pakaste2/sakaste/vanhusty/SVTP19112013_lopullinen.pdf

1.3 Sukupuoli- ja seksuaalivähemmistöt

Sukupuoli- ja/tai seksuaalivähemmistöön kuuluvia ihmisiä on noin 10 % väestöstä. Tämän kattotermin alle kuuluu hyvin monenkirjava joukko ihmisiä, joiden seksuaalinen suuntautuminen tai kokemus omasta sukupuoli-identiteetistä on erilainen, kuin se, mitä ympäröivän yhteiskunnan normit määrittelevät ja odottavat. Viime vuosien aikana



asenneilmapiiri tätä vähemmistöryhmää kohtaan on muuttunut suvaitseväisemmäksi. Tämän myötä seksuaali- ja sukupuolivähemmistöön kuuluvien ikäihmisten asema yhteiskunnan yhdenvertaisina jäseninä on vahvistunut. Julkisessa keskustelussa tämä ryhmä, niin sanotut sateenkaariseniorit, on aiempaa näkyvämmiin esillä.

Ikääntyvien joukossa seksuaali- ja/tai sukupuolivähemmistöön kuulumista peitellään edelleen. Yksi syy siihen voi olla heidän elämäkokemuksensa ajoista, jolloin normeista poikkeaminen oli rikos ja myöhemmin sairaus. Epäasiallisen kohtelun pelko ja syrjivät asenteet vaikuttavat siihen, että sosiaali- ja terveyspalveluita vältellään, joka puolestaan aiheuttaa yhteiskunnallista ulkopuolisuutta ja terveysongelmia. Ammattilaisten ajatusmallien lähtökohdana on usein heteronormatiivisuus. Se tarkoittaa, että jokaista kohdellaan niin, kun hän olisi heteroseksuaali. Usein ajatellaan, että ikäihmisten joukossa ei ole seksuaali- ja/tai sukupuolivähemmistöihin kuuluvia henkilöitä. Sateenkaariseniorit ovat monesti riippuvaisia julkisista vanhuspalveluista, koska kaikilla heistä ei ole biologisia lapsia, jotka voisivat tarjota tukea ja huolenpitoa tarpeen tullen. Sukulaissuhteet menevät joskus poikki sukupuoli- ja/tai seksuaalivähemmistöön kuulumisen takia. Lisätietoa sateenkaarisenioreista saa Seta ry:n seniorityöstä: seniorit.seta.fi.

2

Vähemmistöt kunnallisissa asiakirjoissa

Kunnassa on erilaisia lakisäätteisiä asiakirjoja, joissa käsitellään iäkkäiden palveluja ja hyvinvointia. Monikulttuurinen ja moninainen vanhusväestö näkyy tällä hetkellä asiakirjoissa satunnaisesti, jos ollenkaan. Vieraskielisten iäkkäiden osalta saattaa vanhuspoliittisessa ohjelmassa olla vain maininta siitä, että tulevaisuudessa heidän määränsä kasvaa. Tunnusomaista on, että vieraskielinen iäkäs putoaa pois sekä vanhuspalveluiden strategiasta että kunnan kotouttamisohjelmista. Erilaisia vähemmistöjä mainitaan ikäihmisten asiakirjoissa harvoin, eikä suoria mainintoja yleensä ole. Tällaista erityisryhmien sisällyttämistä enemmistöön kutsutaan asiakirjoissa usein valtavirtaistamiseksi (kts luku 2.5). Valtavirtaistamisen vaarana on, että vanhuspalvelujen suunnittelija/toteuttaja ei ota huomioon vanhusväestön koko kirjoa.

2.1 Hyvinvointikertomus

Kuntalaki velvoittaa kuntaa edistämään asukkaidensa hyvinvointia. **Hyvinvointikertomus** on työkalu, jolla kerätään tietoa, suunnitellaan ja arvioidaan kuntalaisten elämää ikäryhmittäin. Se antaa päätöksentekoon tietoa eri ikäryhmien terveyseroista ja niiden kaventamisesta. Kertomuksen yksi osa kuvaa riskiryhmiä, terveyseroja väestöryhmittäin, toimenpiteitä niiden kaventamiseksi sekä palvelujärjestelmän kykyä vastata hyvinvointitarpeisiin. Iäkkäiden vähemmistöryhmien osalta terveyserot ovat merkittäviä valtaväestöön verrattuna.

2.2 Ikääntymispoliittinen strategia

Kaikilla kunnilla on myös oltava **ikäntymispoliittinen strategia** hyvän ikääntymisen turvaamiseksi koko

ikäväestölle. Usein siitä käytetään nimitystä vanhuspoliittinen ohjelma. Vanhuspalvelulain 12 § luettelee hyvinvointia edistäviä palveluja ja ohjaa kiinnittämään huomiota riskiryhmiin. Myös kunnan vanhuspoliittiseen ohjelmaan on kirjattava riskiryhmät, kuten vieraskieliset, romanivanhukset ym. Lisäksi on kirjattava näkyvästi, kuinka paljon vähemmistöön kuuluvia iäkkäitä kunnassa asuu, mitä erityistarpeita heillä on, sekä miten ja kuka näille ryhmille kohdenetuista palveluista kunnassa vastaa. Vanhuspalveluissa ja vanhuspoliittisissa ohjelmissa ulkomaalaistaustaiset sekä muut vähemmistöryhmät jäävät usein näkymättömiksi.

Poissa silmistä,
poissa mielestä.

- ▶ Tutustu oman kuntasi hyvinvointikertomukseen sekä vanhuspoliittiseen ohjelmaan.
- ▶ Onko vieraskielisiä ym. vähemmistöjä mainittu riskiryhminä?
- ▶ Millaisia toimenpiteitä esim. terveyserojen kaventamiseksi on suunniteltu?

2.3 Kotouttamisohjelma

Laki maahanmuuttajien kotoutumisen edistämisestä (2010) velvoittaa kuntaa laatimaan **kotouttamisohjelman**. Ohjelman tarkoitus on tukea vieraskielisten asettumista kuntaan. Ohjelmassa tulisi ottaa huomioon kaikki kunnan alueella asuvat ulkomaalaistaustaiset, myös iäkkäämmät ihmiset. Laki ohjaa

kunnan viranomaisia monialaiseen yhteistyöhön muiden kotouttamistyötä tekevien tahojen kanssa. Kotouttamisohjelmassa on kiinnitettävä huomiota henkilökunnan osaamisen kehittämiseen.

Valtion kotouttamisohjelmassa vuosille 2012–2015 oli iäkkäiden erityiskysymyksistä kirjoitettu kokonainen kappale, mutta nykyisessä kotouttamisohjelmassa vuosille 2016–2019 ei löydy enää mainintaa iäkkäistä maahanmuuttajista. Iäkkäiden kotoutumista käsittelevät tekstit eivät näin ollen ohjaudu myöskään kuntien kotouttamisohjelmiin. Kuntien ohjelmat keskityvät pääsääntöisesti lapsiin, nuoriin ja työikäiseen väestöön. Iäkkäät mainitaan ohjelmissa harvoin.

- ▶ Onko teidän kuntanne kotouttamisohjelmassa mainittu ikääntyneitä kotoutujia?
- ▶ Minkälaista tukea iäkkäille tarjotaan?
- ▶ Kenen vastuualueelle Suomeen muuttaneet iäkkäät jäävät?

2.4 Yhdenvertaisuussuunnitelma

Yhdenvertaisuuslain mukaan jokaisessa kunnassa on pitänyt 1.1.2017 mennessä olla valmis yhdenvertaisuussuunnitelma joko erillisenä

dokumenttina tai osana tasa-arvosuunnitelmaa. Laki velvoittaa arvioimaan yhdenvertaisuuden toteutumista palveluissa ja muuttamaan niitä olosuhteita, jotka estävät yhdenvertaisuuden tosiasiallisen toteutumisen. Suunnitelman

vanhusväestön osiossa pitää käsitellä palveluiden soveltumista myös vähemmistöjen näkökulmasta. Käytännössä se

tarkoittaa, että kunnassa on arvioitava sitä, onko palvelujen käyttäjien joukossa erilaisiin vähemmistöihin kuuluvia iäkkäitä ja saavatko he odotusten mukaista palvelua.

- ▶ Miten kunnan asiakirjat tukevat toisiaan?
- ▶ Näkyvätkö iäkkäiden riskiryhmät asiakirjoissa samalla painoarvolla?
- ▶ Onko asiakirjojen valmistelussa tehty yhteistyötä?

2.5 Valtavirtaistaminen

Sanaa valtavirtaistaminen käytetään asiakirjoissa usein eri tarkoituksessa, kun mitä sillä alun perin tarkoitetaan. Valtavirtaistamisen periaatteella kuvataan virheellisesti usein sitä, että palvelut kuuluvat kaikille. Käytännössä näin käytettynä termillä valtavirtaistaminen häivytetään eroja. Tällöin vaarana on, että palveluja järjestetään osana kunnan toimintaa niin, että vähemmistöryhmät ja niiden tarpeet eivät tule esille. Palveluiden kehittäminen edellyttää niitä käyttävien kohderyhmien näkymistä asiakirjoissa.

Valtavirtaistaminen tarkoittaa tosiasiallisesti sellaista tapaa toimia, jossa väestön moninaisuus on näkyvästi läsnä. Ihmisten palvelutarpeet on otettu huomioon osana olemassa olevaa järjestelmää. Erityistä tukea tarvitseville ei rakenneta omaa palvelupolkua erillään enemmistön palveluista. Tällöin vähemmistöön kuuluvien asemaa edistetään kunnallisessa päätöksenteossa systemaattisesti ja näkyvästi niin palveluorganisaatioiden strategioissa kuin myös toimintakulttuurissa. Moninaisuuden huomioimisen tulee olla osana kunnan vanhuspolitiikkaa kaikessa toiminnassa ja kaikilla tasoilla johtajasta yksittäiseen työntekijään saakka. Valtavirtaistaminen edellyttää myös, että tunnistetaan

Samanarvoisuus ei tarkoita sitä, että ihmiset ovat samanlaisia.

ikäkkäiden yksilölliset kyvyt ja lähtökohtien erilaisuus toimia itsenäisesti. Samoin tunnistetaan vanhusväestön palveluissa ilmenevä eriarvoisuus ja rakennetaan ne yhdenvertaisiksi.

Suomen sosiaali- ja terveydenhuollossa, liikunta- sekä vanhuspalveluissa on vasta vähän kokemusta ulkomaalais-

syntyisten, kieli- ja etnistaustaisten tai sukupuoli- ja seksuaalivähemmistöjen edustajien kohtaamisesta. Palvelujärjestelmässä on virheellisiä ja yksinkertaistettuja ennakko-oletuksia. Kuntiin tarvitaan koulutusta yhdenvertaisuudesta ja kulttuurisensitiivisyydestä asiakaspalvelussa.

3 Yhdenvertaisuus ja tasa-arvo

Yhdenvertaisuus tarkoittaa kaikille samoja ihmisoikeuksia. Kaikki ihmiset ovat samanarvoisia riippumatta sukupuolesta, iästä, etnisestä tai kansallisesta alkuperästä, kansalaisuudesta, uskonnosta ja vakaumuksesta, mielipiteestä, vammasta, terveydentilasta tai seksuaalisesta suuntautumisesta (www.yhdenvertaisuus.fi). Yhdenvertainen yh-

teiskunta ottaa huomioon, että ihmisillä on erilaiset lähtökohdat toimia. Ihmisen tausta tai lähtökohtien erilaisuus eivät saa olla palveluihin pääsemisen esteenä.

Yhdenvertaisuus on tullut tasa-arvosanan rinnalle syrjinnän vastaisen lain-säädännön myötä. Molemmat sanat tarkoittavat samanarvoisuutta ja käsittelevät laajasti ihmisten välistä tasa-arvoa.

| 11



MUODOLLINEN YHDENVERTAISUUS

TOSIASIALLINEN YHDENVERTAISUUS

Historiallinen tausta sekä tasa-arvolaki ohjaavat käyttämään tasa-arvo-käsitettä silloin, kun puhutaan miesten ja naisten välisestä tasa-arvosta. Yhdenvertaisuus-käsitettä taas käytetään silloin, kun tarkastellaan ihmisten samanarvoisuutta monien eri syrjäytyperusteiden kautta, kuten ikä, etnisyys, uskonnollinen vakaumus, seksuaalinen suuntautuminen jne. Yhdenvertaisuus sisältää myös ajatuksen sukupuoleen perustuvasta tasa-arvosta, joten sen voi katsoa kattavaan myös nykyisen tasa-arvo-käsitteen.

- ▶ Miten kunnassa saa tietoa palveluista ja onko tietoa saatavissa ilman tietotekniikan välineitä tai taitoja?
- ▶ Monesti liikuntaryhmiin tai kansalaisopiston kursseille ilmoitetaan verkkopalveluiden kautta. Miten siinä pärjää?

Suomalainen yhteiskunta on melko tasa-arvoinen, kun sitä verrataan moniin muihin maihin. Tasa-arvon edistämiseksi on sukupolvien pituinen perinne ja yleisesti uskotaan siihen, että jo saavutettu tilanne on hyvä. Muuttuva yhteiskunta tuo kuitenkin uusia haas-

teita. Käytännössä moni vähemmistöön kuuluva iäkäs ei ole tasa-arvoisessa asemassa, eikä hänellä ole yhtäläisiä mahdollisuuksia käyttää ikääntyville suunnattuja palveluja.

Ulkomaalaistaustaisten iäkkäiden kohdalla ajatellaan tyypillisesti, että:

- ▶ perhe hoitaa iäkkään
- ▶ hoitaminen kotona kuuluu kulttuuriin
- ▶ iäkkäät tulevat sitten kun tarvitsevat palvelua

Yhdenvertaisuuspolitiikkaa voidaan tarkastella muodollisen, tosiasiallisen ja toteutuneen yhdenvertaisuuden askeleilla.

Muodollinen yhdenvertaisuus tarkoittaa, että kaikilla ihmisillä on yhtäläiset oikeudet ja velvollisuudet. Muodollista yhdenvertaisuutta voi kutsua myös mahdollisuuksien yhdenvertaisuudeksi. Käytännössä se tarkoittaa, että vähemmistöön kuuluvilla iäkkäillä on yhtäläiset oikeudet käyttää kaikkia iäkkäille suunnattuja palveluja.

Mahdollisuuksien yhdenvertaisuus ei takaa kuitenkaan **tosiasiallista eli lopputulosten yhdenvertaisuutta**, koska ihmisten lähtökohdat toimia ja käyttää palveluja ovat erilaisia. Lisäksi piilossa oleva eriarvoisuus estää monia

Yhdenvertaisuuspolitiikan tasot



iäkkäitä osallistumasta yhteiskunnan toimintaan. Muodollinen yhdenvertaisuus ei ota huomioon lähtökohtien erilaisuutta, jonka vuoksi yhdenvertaisuuden toteutumista on arvioitava yhä uudelleen.

Vuonna 2015 keskimääräinen elinikä oli

- ▶ Suomessa 81 vuotta
- ▶ Virossa 76 vuotta
- ▶ Kiinassa 75 vuotta
- ▶ Iranissa 74 vuotta
- ▶ Venäjällä 70 vuotta
- ▶ Somaliassa 53 vuotta
- ▶ Afganistanissa 51 vuotta.

(Suurimmat vieraskielisten iäkkäiden ryhmät Suomessa) Lähde: Suomen YK-liitto

3.1 Eriarvoisuus ja lähtökohtien erilaisuus

Kaikki ihmiset syntyvät vapaina ja tasa-vertaisina arvoltaan, sanotaan YK:n ihmisoikeuksien julistuksessa. Siitä huolimatta ympärillämme on monenlaista eriarvoisuutta. Eriarvoisuutta syntyy sekä yhteiskunnallisten järjestelyjen että yksilöiden ja ryhmien toiminnan seurauksena. Palvelujen järjestämisestä syntyvä eriarvoisuus on rakenteellista syrjintää ja ihmisten käytöksestä johdettavaa tiedostettua tai tiedostamatonta syrjintää. Kaikenlainen syrjintä on kielletty yhdenvertaisuuslailla.

Eriarvoisuutta aiheuttavat hierarkiat (luokka-asema), ulossulkeminen (me ja he) sekä etäännyttäminen (menestyvät-häviäjät). Myös kasvavat tuloerot luovat eriarvoisuutta. Populismien ja nationalismien nousu kansainvälisesti ja myös Suomessa on koventanut asenteita ja lisännyt eri ryhmien välistä vastakkainasettelua. ”Saavutettu suomalainen tasa-arvo” ja yhdenvertaisuus joutuvat

uuteen valoon, kun tarkastelemme niitä vähemmistöjen kannalta.

Tasa-arvon ja yhdenvertaisuuden vastakohta on eriarvoisuus. Eriarvoisuutta voimme tarkastella kolmen kategorian kautta:

- ▶ elämänehtojen eriarvoisuus
- ▶ resurssien eriarvoisuus
- ▶ sosiaalinen eriarvoisuus

3.1.1 Elämänehtojen eriarvoisuus

Elämänehtojen eriarvoisuus näkyy mm. siinä, että ihmisen eliniän pituuteen vaikuttaa se, mihin valtioon, perheeseen tai ympäristöön sattuu syntymään. Elinikään vaikuttavat myös kouluttautumismahdollisuudet, koetut sodat ja traumat sekä se, kuinka kuluttavaa arkielämä on ja minkälaista tukea yhteiskunnalta tarvittaessa saa. Ihmisten

eliniänodote vaihtelee eri maissa. Lisäksi muuttaminen iäkkäänä toiseen maahan ja elämän uudelleen rakentaminen lisää kuormitusta ja stressiä, sekä kuluttaa yksilön voimavaroja.

Puutteellinen kielitaito hidastaa kotoutumista ja ikääntyneen tarve vanhuspalveluihin alkaa usein aikaisemmin kuin valtaväestöllä. Ulko-

maalaistaustaisten iäkkäiden kohdalla on perusteltua aloittaa palvelutarpeen arviointi jo 55 ikävuodesta. Myös romani vanhusten elinikä on matalampi ja tuen tarve alkaa aikaisemmin.

Elämänehtojen eriarvoisuutta voi tarkastella myös paikallisesti palvelujen saatavuuden näkökulmasta, sillä se on yksi iäkkäiden elämänhallinnan ja toimintakyvyn kulmakivi. Eritasoiset palvelut eri kunnissa asettavat iäkkäät keskenään elämänehtojen osalta eriarvoiseen asemaan.

Eriarvoisuus heikentää luottamusta. Luottamus omaan pärjäämiseen on hyvinvoinnin lähde.

Vieraskielisten iäkkäiden voimavarojen eriarvoisuuden syyt:

- ▶ heikko kielitaito
 - ▶ palvelujen tuntemattomuus
 - ▶ sosiaalisten verkostojen vähäisyys
 - ▶ uuden kotimaan vieras elämäntapa
 - ▶ vähäiset taloudelliset resurssit
 - ▶ digitalisaatio
-

3.1.2 Resurssien eriarvoisuus

Toinen eriarvoisuuden ulottuvuus on resurssien, eli voimavarojen eriarvoisuus. Resurssiksi lasketaan koulutus, varallisuus, sosiaaliset suhteet, valta, kielitaito ja myös uuden kotimaan tapojen (kulttuurin) tuntemus. Näiden resurssien osalta ulkomaalaistaustaisten iäkkäiden tilanne on heikko. Eläkeläisköyhyys koskee suurta osaa ulkomaalaistaustaisista iäkkäistä. Kotimaan ihmissuhteet ja sosiaaliset verkostot ovat jääneet taakse, jolloin myös yksinäisyys lisää syrjäytymistä. Hankitulla koulutuksella ja työkokemuksella ei käytännössä ole Suomessa merkitystä ja osallistuminen paikalliseen päätöksentekoon on olematonta. Lisäksi tulotaso on matala, koska monelta puuttuu työhistoria Suomessa.

-
- ▶ Minkälaista tukea ja neuvontaa venäjänkielinen muistisairas saa meidän kunnassamme?

Voimavarojen suuruuteen tai vähyyteen vaikuttaa merkittävästi se, miten tunnetaan suomalaista palvelujärjestelmää sekä paikalliset palvelut. Tiedon puute ja heikko suomen kielen taito vaikeuttavat ulkomaalaistaustaisten iäkkäiden elämää: he eivät tunne omaa asuinalueitaan eivätkä sen tarjoamia mahdollisuuksia.

Suomalaisen yhteiskunnan tukirakenteita on sitä vaikeampi ymmärtää, mitä

erilaisemmista oloista on tänne muutanut. Vieraskieliset iäkkäät ja romani-vanhukset eivät osaa käyttää iäkkäille tarkoitettuja palveluja ja sosiaaliturvaa. Erilaiset kulttuuriset toimintatavat voivat aiheuttaa väärinkäsityksiä ja ristiriitoja. Usein syyt haasteiden taustalla jäävät selvittämättä. Erilaiset käsitykset terveyden ylläpidosta ja sairauksista saattavat vaikeuttaa vuorovaikutusta ammattilaisten kanssa etenkin sosiaali- ja terveystalalla.

Heikko suomen kielen taito vaikeuttaa kodin ulkopuolella asioimista, valtaväestön kanssa toimimista sekä uuden kotimaan tapojen oppimista. Vieraskieliset ikäihmiset tarvitsevat niin tulkkausapua, kuin myös sellaista kielenopetusta, jossa otetaan huomioon kulttuuritaustan lisäksi ikääntymisen tuomat vaikutukset oppimiseen. Kielikoulutukset ovat pääsääntöisesti suunnattu työikäiselle aikuisväestölle, jonka vuoksi työmarkkinoiden ulkopuolella olevat iäkkäät pääsevät suomen kielen opetukseen melko huonosti.

3.1.3 Sosiaalinen eriarvoisuus

Sosiaalinen eriarvoisuus tarkoittaa sitä, että ihmiset joutuvat eriarvoiseen asemaan heistä riippumattomien tekijöiden, kuten etnisyyden, ihonvärin tai seksuaalisen suuntautumisen vuoksi, eli syistä, joihin he eivät itse voi vaikuttaa. Sosiaalista eriarvoisuutta esiintyy myös suomalaisessa yhteiskunnassa ja siten myös iäkkäiden elinpiirissä. On tavallista kuulla, että ”Suomessa on jo tasa-arvo” ja ”Meitä ammattilaisia on opetettu kohtamaan kaikki yhdenvertaisesti.” Sisäministeriön syrjintäselvityksessä sosiaali- ja terveystalosta *Ikäihmisten moninaisuus näkyväksi* on kuitenkin lukuisia esimerkkejä siitä, että vähemmistöön kuuluvat iäkkäät eivät ole taustansa takia samanarvoisessa asemassa vaan joutuvat eriarvoisesti kohdelluiksi palveluissa.

Sosiaalinen eriarvoisuus voi ilmetä niin, että syrjintää kohdannut ihminen

läkkään maahanmuuttajan haasteita Suomessa

Organisaation haasteet

Palveluiden joustamattomuus

Kulttuuri-sensitiivisyys

Sosiaalinen esteettömyys -asenneilmapiiri

Ratkaisuhalun puute

Valtavirtaistaminen



Henkilökohtaiset haasteet

Kielitaito

Sosiaalisten verkostojen puute

Kaipuu kotimaahan

Tietämättömyys palveluista

Heikot taidot toimia

pitää itseään alempiarvoisena; hän voi olla epävarma omasta asemastaan ja jopa pelätä viranomaisia. Henkilökohtaiset kokemukset eriarvoisuudesta eivät poistu yleisillä puheilla yhdenvertaisuudesta, vaan uusilla käytännön kokemuksilla kunnioittavasta kohtamisesta ja kuulluksi tulemisesta. Sosiaalinen eriarvoisuus ilmenee myös ikää tarkasteltaessa. Iästä johtuva syrjintä koskee sekä enemmistöön että vähemmistöön kuuluvia iäkkäitä. Ikäsyrjinnän vastaisessa työssä on tärkeää muistaa myös oman kunnan vähemmistöryhmät.

3.1.4 Lähtökohtien erilaisuus

Ihmiset eivät toimi yhteiskunnassa samoista lähtökohdista käsin. Lähtökohtien erilaisuutta aiheuttavat henkilökohtaiset voimavarat, toimintakyky

sekä ”keskiverto mummulle” mitoitettut palvelut. Ne on kehitetty valtaväestön tarpeista käsin, jolloin vähemmistöön kuuluvalla ikäihmiselle palveluiden hyödyntäminen on haastavampaa.

Muodollinen sukupuoleen perustuva tasa-arvo pyrkii häivyttämään eroja ja takamaan naisille yhtäläiset oikeudet ja mahdollisuudet miesten kanssa. Eroja sukupuolten välillä ei oteta huomioon.

Yhdenvertaisuusajattelussa on tärkeää nähdä erilaisuus ja ymmärtää sen tuomat haitat ja myös mahdollisuudet. Osa ihmisten välisestä erilaisuudesta on nähtävissä, mutta suurempi osa on piilossa. Sellaisia ovat esimerkiksi heikko kielitaito, lukutaidottomuus, puutteellinen digiosaaminen, erilaiset käsitykset terveydestä, osaamattomuus toimia tai pelko viranomaisia kohtaan. Lisäksi

Vieraskielisten iäkkäiden tukemisen tasot

Vahva tuki

Saattaminen

Tuki tarvittaessa



16 |

eriarvoisuus kasvattaa kuilua yhteiskunnassa hyvin ja huonosti pärjäävien välille. On tärkeä ymmärtää, minkälaista tukea eri lähtötilanteissa tarvitaan.

3.1.5 Erilaisuuden ja eriarvoisuuden tunnistaminen

Erilaisten lähtökohtien ja eriarvoisuuden tunnistaminen on tärkeää. Erilaisuus voi olla voimavara tai este. Eriarvoisuus taas on ihmisoikeusloukkaus, joka estää iäkkäitä toimimasta omien tarpeidensa ja kykyjensä mukaisesti. On välttämätöntä, että kunnan vanhuspalveluissa tunnistetaan ja tunnustetaan strategisella tasolla ryhmäkohtainen

erilaisuus ja eriarvoisuus. Kenttätyössä tarvitaan lisäksi yksilökohtaisen erilaisuuden ja eriarvoisuuden tunnistamista ja tunnustamista, joka luo pohjan yhdenvertaisuustyölle.

Yhdenvertaisuuslaki velvoittaa viranomaisia

edistämään yhdenvertaisuutta ja ehkäisemään syrjintää. Yhdenvertaisuuden edistämiseksi on kyse erityisesti lähtökohtien erilaisuuden tunnistamisesta ja niistä johtuvien esteiden madaltamisesta positiivisella erityiskohdella. Vähemmistöön kuuluvat iäkkäät ovat omien ryhmänsä sisällä hyvin moniaineksinen joukko, jossa on yhtä paljon yksilöllisiä eroja, kuin valtaväestön iäkkäissä. Positiivisia erityistoimia suunniteltaessa pitää aina tarkastella iäkkään henkilökohtaisia voimavaroja ja osaamista.

Esimerkki positiivisesta erityiskohtelusta: Omalla äidinkielellä annettu palveluneuvonnan infopäivät ovat auttaneet ymmärtämään suomalaista palvelujärjestelmää.

Syrjinnän ehkäisyssä kyse on eriarvoisuuden tunnistamisesta. Esimerkiksi sukupuoli- ja seksuaalivähemmistöihin kuuluvien ja iäkkäiden romanien koke-

Vanhuspalveluiden järjestäminen tapahtuu usein valtaväestön ehdoilla.

mukset poissulkemisesta ja kielteisistä asenteista ovat johtaneet kokemuksiin huonosta palvelusta. Tämä saattaa johtaa siihen, että esimerkiksi terveystalveluiden käyttöä vältellään.

Jotta vähemmistöön kuuluvien iäkkäiden tukeminen ei jäisi yksittäisten ihmisten, hankkeiden tai järjestöjen vastuulle, kunnassa asuvat vähemmistöryhmät pitää saada näkyviksi ja siten tarvittavien toimenpiteiden piiriin.

Vanhuspalvelulain laatusuosituksessa puhutaan sosiaalisesta esteettömyydestä. Jokaisessa palveluorganisaatiossa on arvioitava asenneilmapiiriä ja uskallettava keskustella haitallisista ennakkokäsityksistä erilaisia vähemmistöryhmiä kohtaan. Ennakkoluuloja ja keskeneräisyyttä on meistä jokaisesta. Piilossa olevien asenteiden purkamiseksi tarvitaan koulutustilaisuuksia, joissa sosiaalista esteettömyyttä käsitellään turvallisesti yhdessä, niin johtotason, asiakaspalvelun työntekijöiden kuin vapaaehtoisten kanssa. Näin on toimittu esimerkiksi Helsingin kaupungin Kinaporin monipuolisessa palvelukeskuksessa. Esimerkki koulutuksesta on osiossa 4.3.

Sosiaalinen esteettömyys tarkoittaa sellaista ilmapiiriä ja toimintaympäristöä, jossa jokainen voi turvallisesti olla oma itsensä, ilman pelkoa syrjinnästä.

Vanhuspalvelulain laatusuositus, s. 19

3.2 Yhdenvertaisuus palveluissa

Palvelujen käytössä vähemmistöt ovat aliedustettuina, vaikka terveys ja toimintakyky ovat heillekin tärkeimpiä voimavaroja arjen sujumisessa. Kuten edellisessä kappaleessa kuvattiin, lähtökohtien erilaisuuden lisäksi monenlaiset käytännöt ja rakenteet tuottavat ja yllä-

pitävät eriarvoisuutta. Vähemmistöön kuuluvilla iäkkäillä on monia näkymättömiä kynnyksiä, jotka vaikeuttavat heidän pääsyään käyttämään ikäväestölle suunnattuja palveluita. Asiakkaina iäkkäät siis eivät ole samalla lähtöviivalla.

Vanhuspalvelujen arviointi:

- ▶ Minkälaisia vähemmistöryhmiä kunnassa asuu?
- ▶ Mitä kieliä kunnan ikääntyneet puhuvat?
- ▶ Miten vähemmistöryhmät näkyvät palveluiden käytössä?
- ▶ Onko taustasta johtuvia erityistarpeita?
- ▶ Kattaako nykyinen tarjonta erityistarpeet?

Eriarvoisuus palveluiden käytössä on hyvin monitahoista riippuen siitä, kenen näkökulmasta sitä tarkastellaan. Jotta lähtökohdat ja eriarvoisuus tulisivat näkyviksi, pitää arvioida palvelujen saatavuutta, käyttämistä, organisaatioiden toimintatapoja ja asenteita kunnassa asuvien vähemmistöryhmien näkökulmista. Arvioinnissa on tärkeää käsitellä sitä, millaiset ryhmät tarvitsevat tukea ja millaisilla muutoksilla heille tukea saadaan. Arviointi luo pohjan yhdenvertaisten palvelujen suunnittelemiselle.

Tutustu kunnan yhdenvertaisuussuunnitelmaan ja perehdy ikääntyvien osioon:

- ▶ Onko suunnitelmassa käsitelty vähemmistöryhmiä?
- ▶ Näkykö suunnitelmassa, minkälaisia vähemmistöryhmiä kunnassa asuu?
- ▶ Onko arvioitu, miten vähemmistöön kuuluvat iäkkäät käyttävät vanhushpalveluita?

- ▶ Onko arvioitu, kohtaavatko vähemmistöön kuuluvat iäkkäät palveluissa syrjintää?
- ▶ Minkälaisia esteitä palvelujen käytölle on nostettu esille?
- ▶ Minkälaisia toimenpiteitä on suunniteltu, jotta vähemmistöt saataisiin laajemmin palvelujen piiriin?
- ▶ Minkälaisia toimenpiteitä on suunniteltu henkilökunnan ammattitaidon parantamiseksi vähemmistö- ja yhdenvertaisuuskysymyksissä?
- ▶ Käsitelläänkö suunnitelmassa yhdenvertaisuutta työyhteisöjen, palvelujen, vai molempien kannalta?

3.3 Yhdenvertaisuus ja lait

Lait asettavat ehdot kuntien vanhuspalveluiden järjestämiselle. Vaatimus yhdenvertaisuustyölle, eli haavoittuvassa asemassa olevien ryhmien huomioon ottamiselle kunnallisessa palvelutuotannossa, tulee monista eri laeista ja Suomen sitoumuksista kansainvälisiin sopimuksiin.

YK:n Ihmisoikeuksien yleismaailmallinen julistus (1948)

ARTIKLA 1: Kaikki ihmiset syntyvät vapaina ja tasavertaisina arvoltaan ja oikeuksiltaan. Heille on annettu järki ja omatunto, ja heidän on toimittava toisiaan kohtaan veljeyden hengessä.

Suomen perustuslaki (1999)

6 § Yhdenvertaisuus: Ketään ei saa ilman hyväksyttävää perustetta asettaa eri asemaan sukupuolen, iän, alkuperän, kielen, uskonnon, vakaumuksen, mielipiteen, terveydentilan, vammaisuuden tai muun henkilöön liittyvän syyn perusteella.

7 § Oikeus elämään sekä henkilökohtaiseen vapauteen ja koskemattomuuteen: Jokaisella on oikeus elämään sekä henkilökohtaiseen vapauteen, koskemattomuuteen ja turvallisuuteen.

17 § Oikeus omaan kieleen ja kulttuuriin: Saamelaisilla alkuperäiskansana

sekä romaneilla ja muilla ryhmillä on oikeus ylläpitää ja kehittää omaa kieltään ja kulttuuriaan. Saamelaisten oikeudesta käyttää saamen kieltä viranomaisessa säädetään lailla. Viittomakieltä käyttävien sekä vammaisuuden vuoksi tulkkaus- ja käännösapua tarvitsevien oikeudet turvataan lailla.

19 § Julkisen vallan on turvattava / ... / jokaiselle riittävät sosiaali- ja terveyspalvelut ja edistettävä väestön terveyttä.

Yhdenvertaisuuslaki (2014)

1 § Lain tarkoituksena on edistää yhdenvertaisuutta ja ehkäistä syrjintää sekä tehostaa syrjinnän kohteeksi joutuneen oikeusturvaa.

5 § Viranomaisen velvollisuus edistää yhdenvertaisuutta: Viranomaisen on arvioitava yhdenvertaisuuden toteutumista toiminnassaan ja ryhdyttävä tarvittaviin toimenpiteisiin.

Vanhuspalvelulaki (2012) ja lain laatusuositus

12 § Hyvinvointia edistävät palvelut: Kunnan on tarjottava hyvinvointia, terveyttä, toimintakykyä ja itsenäistä suoriutumista tukevia terveystarkastuksia/.../ erityisesti niille ikääntyneeseen väestöön kuuluville, joiden elinoloihin tai elämäntilanteeseen arvioidaan /.../ liittyvän palveluntarvetta lisääviä riskitekijöitä.

Laatusuositus kiinnittää palvelujen suunnittelemisessa huomiota niihin ryhmiin, joilla ennakoidaan olevan eniten riskejä. Vähemmistöön kuuluvat iäkkäät ovat sellainen kohderyhmä.

Laki maahanmuuttajien kotouttamisesta (2010)

30 §: Kunnan on huolehdittava siitä, että kunnan palvelut soveltuvat myös maahanmuuttajille. Lisäksi kunnan on huolehdittava siitä, että maahanmuuttajille tässä laissa tarkoitetut toimenpiteet ja palvelut järjestetään sisällöltään ja laajuudeltaan sellaisina kuin kunnassa esiintyvä tarve edellyttää. Kunnan on huolehdittava oman henkilöstönsä

osaamisen kehittämistä kotouttamisessa.

33 §: Kunnan kotouttamisohjelma voi sisältää tiedon kotouttamisen yhteensovittamisesta vastaavasta kunnan viranomaisesta sekä eri toimenpiteistä vastaavista tahoista

Laki sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista (2000) 5 §

sekä **laki potilaan asemasta ja oikeuksista (1992) 3 §**

Suosittavat käyttämään tulkkausta, kun se on mahdollista ja kehottavat hoidossa ottamaan huomioon potilaan äidinkielen. Sosiaalihuoltolain tarkoituksena on muun muassa edistää hyvinvointia, vähentää eriarvoisuutta ja edistää osallisuutta sekä asiakaskeisyyttä jne.

4

Käytännön kokemuksia ja esimerkkejä

4.1 Muutoksia ulkomaalaistaustaisten iäkkäiden näkyvyyteen

Monissa kunnissa, joissa Eläkeläiset ry:n paikallisyhdistykset toimivat yhdessä Suomeen muuttaneiden iäkkäiden kanssa, vanhusneuvostoissa on otettu puheeksi vieraskielisten tilanne. Monikulttuurisuusteeman saaminen vanhusneuvoston agendalle ei useinkaan ole helppoa. Monesti aiheen esille nostamiseen vastataan: ”Ei meidän omillakaan vanhuksilla ole asiat kunnossa.” Tällaiset vastaukset osoittavat, että teeman käsitelylle ja koulutukselle on tarvetta. Kunnassa kaikki ikäihmiset ovat omia, eikä saa hyväksyä jakoa ”meihin ja heihin”.

Aktiivinen vähemmistöjen edunvalvonta Keravalla

Keravalla Eläkeläiset ry:n paikallisyhdistys otti maahan muuttaneet iäkkäät puheeksi kunnan maahanmuuttokoordinaattorin kanssa. Yhdessä todettiin, että kunnassa ei ole tarpeeksi tietoa, kuinka paljon ja missä vieraskielisiä iäkkäitä asuu. Tarve tilanteen selvittämiseksi oli yhteinen.

Juuri uusimiskierroksella olevat kotouttamis- ja vanhuspoliittiset ohjelmat eivät käsitelleet ulkomaalaistaustaisia iäkkäitä. Eläkeläiset ry antoi ohjelmien

uusimistyöryhmille lausunnon maahanmuuttotaustaisten iäkkäiden ja heidän tarpeidensa huomioon ottamiseksi ohjelmissa (tämän oppaan liitteenä). Lausunnon pohjalta Keravan Eläkeläiset ry:n puheenjohtaja kääntyi kunnan vanhusneuvoston puheenjohtajan puoleen ja jo seuraavassa kokouksessa käsiteltiin Keravan vieraskielisten iäkkäiden tilannetta. Kokouksessa saadun tiedon pohjalta aihe otettiin vanhusneuvoston jäsenen toimesta puheeksi myös lähikuntien vanhusneuvostojen yhteistapaamisessa.

Myös sosiaali- ja terveyslautakunnassa reagoitiin ikääntyvien vieraskielisten tilanteeseen. Lausunto vaikutti siihen, että vanhuspoliittisen ohjelman teksti tarkastetaan ja iäkkäitä maahanmuuttajia kutsutaan vierailemaan lautakuntaan. Lautakunnan jäsen ehdotti valtuustaloitetta, jotta muutokset ohjelmissa johtaisivat myös toimenpiteisiin.

4.2 Ohjausta palveluiden piiriin

Helsingissä Kontulan monipuolisessa palvelukeskuksessa nimettiin sosiaaliohjaaja vastaamaan etnistaustaisten iäkkäiden ryhmätoiminnasta. Ohjaajan tehtävänä oli perustaa kohdennettuja ryhmiä sellaisia kieliä puhuville iäkkäille, joita lähialueella asui. Ryhmien käynnistys-

vaiheessa yhteistyötä tehtiin järjestöjen ja hankkeiden kanssa. Ennen kuin iäkkäät oppivat reitin palvelukeskukseen, heitä haettiin terveyskeskuksista ja metroasemilta. Ryhmätoiminnan sisältö oli hyvin käytännönläheinen. Ohjaaja opasti, miten käytetään pankkiautomaattia, ladataan matkakorttia tai selitti mitä Kela:n lähettämä kirje tarkoittaa. Myös talon henkilökunnalle alkoi monikulttuurisuustyön myötä avautua, avun tarpeen laajuus. Omakielinen neuvonta, ryhmän vertaistuki ja arjen haasteisiin saatu apu synnytti luottamusta sekä ohjaajaa, että koko palvelukeskuksen toimintaa kohtaan. Rohkeimmat ryhmäläiset löysivät liikunta- ja käsityökerhot myös itsenäisesti. Etnistaustaisista iäkkäistä on, romanivanhukset mukaan lukien, tullut Kontulan palvelukeskuksessa arkipäivää. Talossa tarvitaan edelleen myös kohdennettua omakielistä ryhmätoimintaa (edelleen), sillä osa iäkkäistä ei kykene oppimaan suomen kieltä viikoittaisesta kielenopiskelusta huolimatta.

4.3 Koulutusta palvelutalon henkilökunnalle

Kinaporin palvelutalon henkilökunnalle järjestettiin pienimuotoinen koulutus sosiaalisesta esteettömyydestä. Koulutuksen aikana syntyi keskustelua siitä, minkälainen rooli talossa toimivilla vapaaehtoisilla on sosiaalisesti esteettömyyden ilmapiirin luomisessa. Keskustelun pohjalta syntyi idea järjestää palvelutalossa koulutus, jossa olivat mukana niin vapaaehtoiset, talon henkilökunta kuin johtohenkilötkin. Kouluttajina mukana olivat Seta ry:n sateenkaariseniorit, jotka kertoivat omista elämäkokemuksistaan. Koulutuksen tuloksena henkilökunta määritteli yhdessä vapaaehtoisten kanssa Kinaporin viisi teesiä, joiden mukaan talossa eletään ja toimitaan. Palvelutalossa on laajennettu monikulttuurista ryhmätoimintaa; käsitöiden ohella opetellaan myös suomen kieltä. Yhteistyö Seta ry:n kanssa on tiivistynyt ja sateenkaarisenioritkin kokoontuvat

nyt Kinaporissa. Yhteisiä moninaisia tapahtumia järjestetään yhä enemmän. Henkilökunnalle järjestetään kursseja monikulttuurisen toiminnan tuottamiseen ja erilaisten ihmisten kohtaamiseen.

4.4 Sateenkaarisertifiointi

Sateenkaarisenioreiden, eli sukupuoli- ja/tai seksuaalivähemmistöön kuuluvien ikäihmisten osallisuuden edistämiseksi Seta ry:n seniorityö on vuonna 2018 työstänyt sateenkaarisertifiointia. Sertifioitu organisaatio, esimerkiksi sote-alan toimija, edistää moninaisuusosaamisellaan sitä, että yhdenvertaisuus ja tasa-arvo huomioidaan palveluntuottajien käytännöissä, kuten lomakkeissa, kielenkäytössä, viestinnässä ja palveluiden sisällöissä. Sertifioitu organisaatio viestii turvallisesta tilasta, joka edistää sekä palveluiden käyttäjien että henkilökunnan hyvinvointia.

Setan sateenkaarisertifiointi-malli on saanut inspiraationsa muun muassa Hollannin The Pink Passkey ja Ruotsin hbtq-sertifikaateista. Sertifiointiprosessi sisältää koulutusjakson, jossa käydään läpi muun muassa sukupuolen ja seksuaalisen suuntautumisen moninaisuuden liittyvää termistöä, normeja, lainsäädäntöä ja historiaa, kokemukskouluttajien puheenvuoroja unohtamatta. Sateenkaariseniorit tuovat koulutuskonaisuuteen inhimillistä näkökulmaa omien elämäntarinoidensa muodossa.

Alati muuttuvalla sote-kentällä sertifiointi on ennen kaikkea ammatillisille toimijoille mahdollisuus profiloitua edelläkävijöinä yhdenvertaisuuden ja tasa-arvon edistäjinä. Sertifiointi parantaa palveluiden laatua ja luo samalla positiivisen imagon organisaatiolle.

4.5 Iäkkäiden omaehtoista toimintaa ja voimaantumista

Käpyrinne ry:ssä Helsingissä on toteutettu iäkkäiden maahan muuttaneiden ryhmätoimintaa vuodesta 2007 alkaen useiden erilaisten hankerahoitusten ja työntekijöiden panoksen turvin. Hanke-

vuosien aikana iäkkäiden omakielinen ryhmätoiminta vakinaistui ja hankkeista jalostui vuonna 2018 aloittanut JADE-toimintakeskus, joka on ikääntyvien vieraskielisten kohtaamispaikka. Toimintakeskus on avoinna arkisin 9–15 ja toimintaan ovat tervetulleita kaikki yli 50-vuotiaat Suomeen muuttaneet. Keskeisimpinä kohderyhminä ovat Euroopan ulkopuolisista maista muuttaneet ikäihmiset, ensisijaisesti somalin-, arabian-, kiinan- ja kurdinkieliset. Toimintakeskukseen perustetaan tulevaisuudessa uusia omakielisiä ryhmiä havaittujen tarpeiden mukaan esim. vietnamin, farsin ja thain kielillä.

Toimintakeskuksen ryhmäläisillä on paljon erilaista osaamista ja halua toteuttaa itseään, mutta usein heillä ei ole paikkaa tai tietoa siitä, mitä he voisivat tehdä. Ikääntyvät vieraskieliset ovat väliinputoajia työmarkkinoiden ja vanhuspalveluiden suhteen, ja oman paikan löytäminen suomalaisesta yhteiskunnasta on haastavaa. Toimintakeskuksen aktiviteetteja suunnitellaan yhdessä osallistujien kanssa. Ryhmäläisten toiveita ja tarpeita kuunnellaan herkällä korvalla. Osallistumalla yhteiseen suunnitteluun iäkkäät oppivat vaikuttamisen keinoja ja toimimaan suomalaisessa palvelujärjestelmässä. Iäkkäiden suomen kielen taito ei välttämättä milloinkaan kehity tarpeeksi vahvaksi, jotta he voisivat käydä keskusteluita valtaväestön kanssa. Tämän vuoksi tarvitaan omakielistä tukea ja ohjausta, sekä toimintaympäristö, jossa he saavat äänensä kuuluviin ja pääsevät yhdessä vaikuttamaan vanhuspalveluiden kehittämiseen.

4.6 Neuvontaa kotiin romanivanhuksille

Suomen Romaniyhdistyksen Baĥtalo phuuriĥa -hanke tarjoaa ”liikkuvan toimiston” palveluja niille romanivanhuksille, jotka jäävät palvelujen ulkopuolelle monista eri syistä (lukutaidottomuus, tietämättömyys, sairaus ja vammat, sekä tilanne, jossa vanhus ei kuulu sosiaalituen piiriin tai palvelut eivät tule

kotiin). Romanikulttuuria hyvin tunteva palveluohjaaja tekee etsivää vanhustyötä. Kotikäynneillä ohjaaja auttaa kannettavan tietokoneen kanssa täyttämään erilaisia hakemuksia, käy asiakkaan kanssa Kelassa, pankissa ja tarvittaessa myös lääkärissä. Palveluohjaaja myös tutustuttaa vanhuksia julkisiin palveluihin. Hän ohjaa vanhuksia harrastus- ja virkistystoiminnan pariin, palvelukeskusten palveluiden sekä tarvittaessa kuntoutuksen piiriin. Tällainen malli sopisi myös maahanmuuttajille ja kotoutumisen tueksi.

4.7 Kulttuurisensitiivistä muistineuvontaa

Vuonna 2004 aloitettiin Helsingin Kampin palvelukeskuksen muistineuvolassa palvelut viron- ja venäjänkielisille muistihäiriöistä kärsiville sekä heidän läheisilleen. Tehtävään palkattiin viroa ja venäjää puhuvat muistinhoitajat. Muistihoitajilla oli kielitaidon lisäksi ymmärrys ajattelutavoista, miten Virossa ja entisessä Neuvostoliitossa suhtauduttiin muistisairauteen. Muistihäiriöt ja -sairaudet ovat olleet tabu, eikä niistä yhteiskunnassa puhuttu. Muistisairauden tuomaa häiriökäyttäytymistä pidettiin osana normaalia ikääntymistä.

Neuvonta omalla äidinkielellä sekä asiakkaan taustojen ymmärtäminen auttoi luomaan luottamuksellisen suhteen asiakkaisiin. Muistineuvolassa kartoitettiin iäkkäiden muistiongelmia muistitesteillä. Testien tulkinnaissa muistihoitajat ottivat huomioon mahdolliset kulttuurisidonnaiset vaikutukset. Asiakkaita ohjattiin testien perusteella jatkotutkimuksiin. Tällöin luotiin ensimmäistä kertaa hoitoketju viron- ja venäjänkielisten ikäihmisten, heidän läheistensä sekä sosiaali- ja terveydenhuollon ammattilaisten välille. Alzheimer-yhdistyksen Muistineuvola on lopettanut vieraskielisten neuvontatoiminnan. Työ etnistaustaisten iäkkäiden aivoterveystyön edistämiseksi jatkuu Suomen muistiasiantuntijat ry:n Etnimu-toiminnassa.

Tarkistuslista kunnille

- | | ON | EI |
|---|--|--|
| 1. Onko vähemmistöön kuuluvia iäkkäitä käsitelty kunnan strategioissa? | <input type="checkbox"/> | <input type="checkbox"/> |
| 2. Onko strategioiden pohjalta tehty toimintasuunnitelmaa? | <input type="checkbox"/> | <input type="checkbox"/> |
| 3. Onko määritelty, ketkä vastaavat omilla lohkoillaan toimintasuunnitelmista (johtotaso)? | <input type="checkbox"/> | <input type="checkbox"/> |
| 4. Onko määritelty, ketkä vastaavat olemassa olevien palvelujen soveltamisesta kohderyhmälle sopiviksi käytännön tasolla? | <input type="checkbox"/> | <input type="checkbox"/> |
| 5. Onko järjestetty koulutusta <ul style="list-style-type: none">▶ johtotasolle?▶ työntekijöille?▶ vapaaehtoisille? | <input type="checkbox"/>
<input type="checkbox"/>
<input type="checkbox"/> | <input type="checkbox"/>
<input type="checkbox"/>
<input type="checkbox"/> |
| 6. Onko seuranta- ja arviointijärjestelmää? | <input type="checkbox"/> | <input type="checkbox"/> |

Lausunto / Keravan kaupungin kotouttamisohjelmaan 2018–2021

31.1.2018

Eläkeläiset ry:n lausunnolla haluamme kiinnittää työryhmän huomion iäkkäämpien henkilöiden näkyvyyden parantamiseen kotouttamisohjelmassa. Näkemyksemme mukaan iäkkäämmät henkilöt eivät tule riittävän hyvin kotouttamisohjelmassa esille. Tuomme lausunnossa esiin tarpeen käsitellä iäkkäitä ainakin kolmesta näkökulmasta:

- ▶ maahanmuuttajataustaiset keravalaiset väestöanalyysissa
- ▶ iäkkäiden tarpeiden tunnistaminen kotouttamisprosessissa ja palvelujen käyttäjinä
- ▶ vanhuspalvelujen monikulttuurisuusosaaminen

1. Iäkkäät maahanmuuttajat Keravalla

Kotouttamisohjelmassa tuodaan hyvin esille kansainvälistymisen ja monikulttuurisuuden lisääntymisen näkyminen kaikilla toimialoilla. Järjestömme tekee vuosittain tilastaselvityksen ikääntyvien maahanmuuttajien määristä valtakunnallisesti ja tulostemme mukaan iäkkäämpien (55 v.) maahan muuttaneiden määrä kasvaa vuodessa noin 3 500 hengellä ja oli vuoden 2017 lopussa noin 45 000.

Kotouttamisohjelmassa olisi tärkeä tuoda selkeämmin näkyviin iäkkäämpien maahan muuttaneiden määrä ja etninen jakauma.

Kommenttikierroksella olevassa kotouttamisohjelmassa mainitaan iäkkäät

vain kahdessa kohdassa:

- ▶ johdantokappaleen lopussa, jossa listataan haavoittuvassa asemassa olevat ryhmät, kuten vammaiset, vanhukset jne.
- ▶ sekä kappaleessa 3 *Kotouttamistyön käsitteitä:*

Erityisiä toimenpiteitä tarvitsevilla

tarkoitetaan maahanmuuttajaa, joka tarvitsee tehostettuja kotouttamistoimenpiteitä erityisesti luku- ja kirjoitustaidottomuuden, iän, perhetilanteen, alentuneen toimintakyvyn, sairauden, vamman tai muun vastaavan syyn perusteella.

Näkemyksemme mukaan nämä kaksi mainintaa eivät riitä siihen, että iäkkäiden palveluista ja vapaa-ajan toiminnasta vastaavat kunnan viranomaiset ottaisivat myös maahan muuttaneet henkilöt omista strategioissaan huomioon.

Keravan vanhuspoliittinen ohjelma vuoteen 2020 ei mainitse Toimintaympäristön muutos -kappaleessa lisääntyvää moninaisuutta kunnan vanhusväestössä. Ohjelman strategisessa tavoitekuvauksessa korostetaan kuntalaisten aktiivisuutta omaan hyvinvointiin ylläpitoon. Iäkkäiden maahan muuttaneiden kyky omaehtoiseen aktiivisuuteen on usein heikko. Vanhuspoliittisesta ohjelmasta ei löydy mainintaa erityisiä toimenpiteitä tarvitsevista, kuten iäkkäistä maahan muuttaneista henkilöistä, vaikka kotouttamisohjelmassa sellainen ryhmä mainitaan.

2. Iäkkäiden tarpeet kotouttamisprosessissa ja kunnan palveluissa

Suomeen muuttaneet iäkkäät henkilöt ovat haavoittuvassa asemassa heidän sosioekonomisen taustansa, usein huonon kielitaitonsa ja yhteiskunnassa valitsevien asenteiden takia. Uusina kuntalaisina heidän suurimmat haasteensa ovat palveluverkoston ymmärtämisessä, oikeiden polkujen löytämisessä ja kommunikoinnissa.

Kokemuksemme mukaan iäkkäät maahanmuuttajat eivät ole tarpeeksi tietoisia palveluista ja palvelurakenteesta, eivätkä tunne omia oikeuksiaan. Suuri osa heistä ei osaa hakeutua palveluiden pariin eikä tiedä niitä olevan olemassakaan. Alkuvaiheen kotouttamissuunnitelmat on suunnattu pääsääntöisesti työikäisille, jolloin iäkkäämpien pääsy kielikursseille on osoittautunut vaikeaksi.

Kotouttamisohjelmasta: Työn keskeiset tehtävät: *Tehdään kotouttamissuunnitelma työvoiman ulkopuolella oleville perheille, yksintulleille ja laaditaan SHL:n mukainen palveluntarpeen arvio tarpeen vaatiessa.*

Ohjelmassa olisi tärkeä määritellä myös iäkkäiden henkilöiden tarve kotouttamiskoulutuksiin, jotta heidän suomen kielen taitoaan voidaan parantaa iäkkäille sopivalla tavalla.

Lisäksi olisi tuotava selkeämmin esille, kenen vastuulla on antaa iäkkäille palveluohjausta, jotta myös maahanmuuttajataustaiset saadaan tehokkaasti vanhuspalvelujen piiriin. Palveluohjaus lisää maahan muuttaneiden ymmärrystä kunnan vanhus- ja vapa-aikapalveluista sekä oikeuksistaan kuntalaisina.

3. Vanhuspalveluiden monikulttuurisuusosaaminen

Kotouttamisohjelmassa tavoitteisiin on kirjattu näin: *Maahanmuuttajat käyttävät*

peruspalveluja erityispalvelujen sijasta tehokkaan alkuvaiheen kotoutumisen jälkeen sekä

Ulkomaaalaisten määrä on noussut voimakkaasti|.... / se tuo tarpeen tarkastella kaupunkimme rakenteita ja palvelujärjestelmiä. (kotouttamisen kaksisuuntaisuus)

Ohjelma määrittelee kotouttamistyön toimenpiteitä, seuranta sekä vastuutahoja (taulukot sivuilla 21–25) lapsiperheille ja aikuisille. Iäkkäiden henkilöiden puuttuminen ohjelmasta vaikuttaa siihen, että vanhuspalvelujen päättäjillä ei ole riittävästi tietoisia Keravalla asuvista iäkkäistä maahanmuuttajista sekä heidän erityistarpeista vanhuspalveluissa. Palvelujen rakenteiden ja -järjestelmän tarkastelu koskee myös tätä sektoria.

Laki kotoutumisen edistämisestä 30 §:

Kunnan on huolehdittava oman henkilöstönsä osaamisen kehittämisestä kotouttamisessa.

Iäkkäiden ihmisten kotouttamisessa ja palvelujen kehittämisessä olisi tärkeä perehtyä iästä johtuviin erityiskysymyksiin sekä koulutuksella parantaa ammattihenkilökunnan osaamista ja kulttuurisensitiivisyyttä.

Kotouttamisohjelmassa yhtenä tavoitteena oli edistää yhdenvertaisuutta.

Yhdenvertaisuuslaki 5 §:

Viranomaisen on arvioitava yhdenvertaisuuden toteuttamista toiminnassa ja ryhdyttävä tarvittaviin toimenpiteisiin yhdenvertaisuuden toteutumisen edistämiseksi. Edistämistoimenpiteiden on oltava viranomaisen toimintaympäristö, voimavarat ja muut olosuhteet huomioon ottaen tehokkaita, tarkoituksenmukaisia ja oikeasuhtaisia.

Viranomaisilla on oltava suunnitelma tarvittavista toimenpiteistä yhdenvertaisuuden edistämiseksi.

Keravan vanhuspoliittinen ohjelma vuoteen 2020 listaa 21 tärkeintä ikäihmisten palveluja ohjaavaa lainsäädäntöä. Merkittävä maahanmuuttajien oikeuksia säätelevä ja kotouttamista tukeva laki on **yhdenvertaisuuslaki**.

Yhdenvertaisuuslaissa edellytetään, että kaikille yksilöille on tarjottava yhdenvertaiset palvelut. Laki velvoittaa viranomaisia tekemään suunnitelman yhdenvertaisuuden edistämiseksi. Suunnitelmissa arvioidaan yhdenvertaisuuden toteutumista palvelujen käytämisessä erityisesti etnistaustaisten asiakkaiden näkökulmasta.

Keravan vanhuspoliittisessa ohjelmassa ei mainita lainkaan yhdenvertaisuuslakia eikä suunnitelmien tekemistä. Kotouttamisohjelman toimenpiteissä olisi tärkeä nostaa esille yhdenvertaisuussuunnitelmien laatiminen, niiden seuranta ja arviointi.

Käytetty kirjallisuus

- ▶ *Eriarvoisuus tappaa*. 2014. G Therborn
- ▶ *Ikäihmisten moninaisuus näkyväksi*. 2014. S. Törmä, K. Huotari, K. Tuokkola, S. Pitkänen
- ▶ *Ikääntyvä maahanmuuttaja kuntien kotouttamisohjelmissa ja vanhuspoliittisissa ohjelmissa*. 2014. S. Takala, K. Lumme-Sandt
- ▶ *Saamelaisen vanhustyön työkalupakki – Miten toimin, kun asiakkaana on saamelainen ikäihminen?* SámiSoster ry, www.samediggi.fi/wp-content/uploads/materiaalit/saamvanhustyontyokalup.pdf
- ▶ *Tasa-arvo toisin nähtynä*. 2012. J. Kantola, K. Nousiainen, M. Saari
- ▶ *Vanhusneuvosto-opas*. 2015. J. Latvalahti
- ▶ *Yhdenvertainen vanhus -projekti*. Seta ry, seta.fi/yhdenvertainen-vanhuus/wp-content/uploads/2014/10/1_korjattu102014.pdf
- ▶ www.tilastokeskus.fi
- ▶ www.yhdenvertaisuus.fi
- ▶ www.globalis.fi/Tilastot
- ▶ www.finlex.fi

Yhteistyökumpanit

Käpyrinne ry
JADE -toimintakeskus
Susanna Lehtovaara, susanna.lehtovaara@kapyrinne.fi, 050 371 0555

Suomen muistiasiantuntijat ry
ETNIMU -toiminta
Siiri Jaakson, siiri.jaakson@muistiasiantuntijat.fi, 050 4095 199

Monikko ry
Paloma-toiminta
Alina Ahtamo, monikko.ry@gmail.com, 044 500 5012

Suomen Romaniyhdistys ry
Bařtalo phuuriĀa – Onnellinen vanhuus -hanke
Päivi Majaniemi, paivi.majaniemi@suomenromaniyhdistys.fi, 044 0881003

Seta ry
Seniorityö
Touko Niinimäki, touko.niinimaki@seta.fi, 050 354 065

Ikäväestön moninaisuus näkyväksi

- ▶ Miksi yhdenvertaisuutta tarvitaan?
- ▶ Kenen näkökulmasta yhdenvertaisuutta mietitään?
- ▶ Ovatko vähemmistöihin kuuluvat iäkkäät mukana palveluiden suunnittelussa?

1. Vanhuspalveluiden kehittämisen lähtökohtana on oltava ikäväestön moninaisuus
2. Ikääntyneiden kirjo on huomioitava kunnan keskeisissä asiakirjoissa, kuten
 - ▶ vanhuspalvelun strategiassa
 - ▶ hyvinvointikertomuksessa
 - ▶ kotouttamissuunnitelmassa
 - ▶ yhdenvertaisuussuunnitelmassa
3. Vanhuspalveluihin on nimettävä vähemmistökysymysten vastuhenkilö
4. Työyhteisöön tulee aktiivisesti rekrytoida eri taustoista tulevia työntekijöitä
5. Vanhuspalvelujen henkilökunnan monikulttuurisuus-taitoja ja osaamista yhdenvertaisuuden toteuttamisessa tulee kehittää
6. Vähemmistöryhmät on otettava vanhusväestön tutkimuksissa huomioon



ELÄKELÄISET ry
MONIKULTTUURINEN TOIMINTA

